

RECUNOAȘTEREA EGALĂ ÎN FAȚA LEGII A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELLECTUALE/PROBLEME DE SĂNĂTATE MINTALĂ – CADRUL GENERAL ȘI NEVOI DE SCHIMBARE ÎN ROMÂNIA

În 2010, România a ratificat Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități¹. Această Convenție schimbă cu totul paradigma, descriind o abordare de drepturile omului a dizabilității. Odată ratificată, România și-a asumat implementarea acestei Convenții.

În acest document vom discuta pe scurt felul în care reglementările naționale asigură recunoașterea egală în fața legii a persoanelor cu dizabilități conform Articolului 12 al Convenției. Vom face de asemenea referire la schimbări necesare cu precădere la servicii de suport în luarea deciziei, un mecanism indispensabil pentru exercitarea dreptului la recunoaștere egală în fața legii și a dreptului la viață independentă și în comunitate ale persoanelor cu dizabilități.

Conform Convenției:

ARTICOLUL 12 Recunoaștere egală în fața legii

- 1. Statele părți reafirmă că persoanele cu dizabilități au dreptul la recunoașterea, oriunde s-ar afla, a capacității lor juridice.*
- 2. Statele părți vor recunoaște faptul că persoanele cu dizabilități se bucură de asistență juridică în condiții de egalitate cu ceilalți, în toate domeniile vieții.*
- 3. Statele părți vor lua toate măsurile adecvate pentru a asigura accesul persoanelor cu dizabilități la sprijinul de care ar putea avea nevoie în exercitarea capacității lor juridice.*
- 4. Statele părți se vor asigura că toate măsurile legate de exercitarea capacității juridice prevăd protecția adecvată și eficientă pentru prevenirea abuzurilor, conform legislației internaționale privind drepturile omului. O astfel de protecție va garanta că măsurile referitoare la exercitarea capacității juridice respectă drepturile, voința și preferințele persoanei, nu prezintă conflict de interese și nu au o influență necorespunzătoare, sunt proporționale și adaptate la situația persoanei, se aplică pentru cea mai scurtă perioadă posibilă și se supun revizuirii periodice de către o autoritate competentă, independentă și imparțială sau de către un organ juridic. Măsurile de protecție vor fi proporționale cu gradul în care asemenea măsuri afectează drepturile și interesele persoanei.*
- 5. În conformitate cu prevederile prezentului articol, statele părți vor lua toate măsurile adecvate și eficiente pentru a asigura dreptul egal al persoanelor cu dizabilități de a deține sau moșteni proprietăți, de a-și gestiona propriile venituri și de a avea acces egal la împrumuturi bancare, ipoteci și alte forme de credit financiar și se vor asigura că persoanele cu dizabilități nu sunt deposedate în mod arbitrar de bunurile lor.*

În 2014, Comitetul ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, care monitorizează implementarea Convenției, a adoptat Comentariul general nr. 1 prin care explică în detaliu ce anume înseamnă acest articol în cazul specific al persoanelor cu dizabilități, și care sunt obligațiile statelor pentru a asigura acest drept care e esențial pentru exercitarea tuturor celorlalte drepturi.

¹ Legea 221/2010 pentru ratificarea Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități, adoptată la New York de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 13 decembrie 2006, deschisă spre semnare la 30 martie 2007 și semnată de România la 26 septembrie 2007.

Sumarizăm câteva dintre ideile comentariului² esențiale pentru această analiză:

- Abordarea dizabilității în baza modelului de drepturile omului implică schimbarea de la paradigma deciziei substituite la cea a deciziei sprijinite; deciziile substituite includ aranjamente precum: tutelă totală; interdicție judecătorească, tutelă parțială;
- Statutul unei persoane drept persoană cu dizabilitate sau existența unui impediment (incluzând un impediment fizic sau senzorial) nu trebuie niciodată să constituie motive pentru care i se neagă capacitatea juridică sau oricare alte drepturi prevăzute în articolul 12, iar statele trebuie să abolească toate practicile care au acest scop sau efect pentru a se asigura că persoanelor cu dizabilități, pe baze egale cu ceilalți, li se restaurează capacitatea juridică completă; deficiențe reale sau percepute ale capacității mintale nu trebuie folosite drept justificare pentru negarea capacității juridice;
- Capacitatea juridică include abilitatea de a avea drepturi și îndatoriri (capacitatea de folosință) și de a exercita aceste drepturi și îndatoriri (capacitatea de exercițiu) – toți oamenii, inclusiv persoanele cu dizabilități, au capacitate de folosință și de exercițiu prin simplul fapt că sunt ființe umane. Cele două aspecte ale capacității juridice nu pot fi separate;
- Capacitatea mintală este un concept foarte des suprapus pe cel de capacitate juridică, deși capacitatea mintală nu este, așa cum deseori este prezentat, un fenomen obiectiv, științific și care are loc în mod natural, ci este dependent de contexte sociale și politice, la fel cum sunt și disciplinele, profesiile și practicile care deseori joacă un rol dominant în a determina capacitatea mintală; sprijinul în exercitarea capacității juridice nu trebuie să fie dependent de evaluări ale capacității mintale – sunt necesari noi indicatori, nediscriminatori, pentru a determina nevoia de suport;
- Maniera discriminatorie la adresa persoanelor cu dizabilități prin care sunt văduvite de capacitate juridică: abordarea în baza statutului – există un diagnostic de dizabilitate, abordarea pe bază pe rezultat – persoana în cauză ia o decizie considerată a avea consecințe negative, abordarea funcțională – abilitățile decizionale ale unei persoane sunt considerate a fi deficiente. Toate aceste abordări se aplică în mod disproporționat persoanelor cu dizabilități și asumă că pot determina cu acuratețe cum funcționează mintea umană, iar când persoana în cauză nu trece testul, i se neagă un drept fundamental, acela al recunoașterii egale în fața legii;
- Statele au obligația de a asigura persoanelor cu dizabilități accesul la suport în exercitarea capacității juridice, în a accesa sprijinul necesar pentru a lua decizii cu efecte juridice;
- Suportul în exercitarea capacității juridice trebuie să respecte **drepturile, dorințele și preferințele** (s.n.) persoanelor cu dizabilități și în niciun caz să nu ajungă să fie decizie substituită;

² Committee on the Rights of Persons with Disability, *General comment No. 1 (2014), Article 12: Equal recognition before the law*, CRPD/C/GC/1, 19 May 2014, disponibil la:
http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1&Lang=en

- Statele trebuie să creeze garanții adecvate și eficiente în exercițiul capacității juridice în sensul respectării drepturilor, dorinței și preferințelor persoanei, furnizând protecție împotriva abuzului în condiții de egalitate cu ceilalți; garanțiile includ și protecție față de influență inadecvată din partea persoanelor de suport – semne ale influenței inadecvate pot fi: semne de frică, agresiune, amenințare, înșelăciune, manipulare;
- Acolo unde dorințele și preferințele unei persoane nu pot fi determinate nici după ce au fost făcute eforturi semnificative, paradigma în care se determină ”interesul superior” trebuie înlocuită cu cea în care se aplică ”cea mai bună interpretare a dorinței și preferințelor”;

Legislația românească nu este conformă cu Convenția din perspectiva respectării Articolului 12. Codul civil românesc instituie văduvirea de capacitate de exercițiu a celui/celei pe care Codul îl/o numește ”interzisul judecătoresc”³, decizia fiind, în cazul acestora, substituită.⁴ Mai mult, Codul Civil, deși adoptat recent (2009), după semnarea de către România a Convenției (2007), și intrat în vigoare (2011) după ratificarea de către România a Convenției (2010), deoalează o filozofie nu doar discriminatorie, inclusiv prin terminologia folosită - termeni ofensatori, specifici unei alte epoci, cum ar fi ”alienație” sau ”debilitate mintală”, fiind utilizați. Deși un demers de o importanță majoră pentru societatea românească - modificarea Codului civil după aproximativ un secol și jumătate - perspectiva de drepturi fundamentale promovată de Organizația Națiunilor Unite din care România altminteri face parte, nu pare să fi pătruns în cultura juridică a legiuitorului roman.

Astfel, conform Noului Cod Civil:

Art. 43: Lipsa capacității de exercițiu

(1) În afara cazurilor prevăzute de lege, nu au capacitate de exercițiu:

b) interzisul judecătoresc.

(2) Pentru cei care nu au capacitate de exercițiu, actele juridice se încheie, în numele acestora, de reprezentanții lor legali, în condițiile prevăzute de lege. (...)

(3) Cu toate acestea, persoana lipsită de capacitate de exercițiu poate încheia singură actele anume prevăzute de lege, actele de conservare, precum și actele de dispoziție de mica valoare, cu caracter curent și care se execută la momentul încheierii lor. (...)

Art. 164 Condiții

Persoana care nu are discernământul necesar pentru a se îngriji de interesele sale, din cauza alienației ori a debilității mintale, va fi pusă sub interdicție judecătorească.

Legea de punere în aplicare a Codului civil⁵ explică ce se înțelege prin ”alienație” respectiv ”debilitate mintală”:

Art. 211

În sensul Codului civil, precum și al legislației civile în vigoare, prin expresiile alienație mintală sau debilitate mintală se înțelege o boală psihică ori un handicap psihic ce determină incompetența psihică a persoanei de a acționa critic și predictiv privind consecințele social-juridice care pot decurge din exercitarea drepturilor și obligațiilor civile.

³ Codul Civil, Art. 43, alin. (1), lit. b).

⁴ Codul civil, Art. 43, alin. (2) și (3).

⁵ Legea 71/2011

Văduvirea de capacitate juridică are așadar la bază o abordare bazată pe capacitate mintală, care încalcă Articolul 12 al Convenției. Mai mult, de o manieră elocventă pentru lipsa unor informații minime privitoare la chestiuni ce țin de sănătate mintală/dizabilități intelectuale pe de o parte dar și pentru viziunea discriminatorie asupra dizabilității, care e văzută drept boală, pe de altă parte, aflăm de la legiuitorul civil român că tutorele persoanei pusă sub interdicție are obligația, invariabil, să acționeze "spre a-i grăbi vindecarea". Această premisă a legii descrie o viziune a societății românești, o viziune altminteri formalizată prin lege, tipică pentru acele societăți care vad dizabilitatea drept un accident nefericit. Astfel de societăți neagă faptul că dizabilitatea face parte intrinsecă din diversitatea naturii umane și că persoanele cu dizabilități trebuie respectate la fel ca ceilalți. Viziunea din astfel de societăți duce invariabil la discriminare și abuz al persoanelor cu dizabilități.

Art. 174 – Obligațiile tutorelui

- (1) *Tutorele este dator să îngrijească de cel pus sub interdicție judecătorească, spre a-i grăbi vindecarea și a-i îmbunătăți condițiile de viață. În acest scop, se vor întrebuința veniturile și, la nevoie, toate bunurile celui pus sub interdicție judecătorească.*
- (2) *Instanța de tutelă, luând avizul consiliului de familie și consultând un medic de specialitate, va hotărî, ținând seama de împrejurări, dacă cel pus sub interdicție judecătorească va fi îngrijit la locuința lui sau într-o instituție sanitară.*
- (3) *Când cel pus sub interdicție judecătorească este căsătorit, va fi ascultat și soțul acestuia.*

Așadar, odată pusă sub interdicție, decizii cruciale cu privire la persoană se iau automat de alții, inclusiv din perspectiva libertății de mișcare a persoanei. Mai mult, procedura instituirii interdicției, reglementată prin Codul de procedură civilă în cheie strict medicală de determinare a capacității mintale, pune probleme serioase din perspectiva protejării persoanei împotriva unui potențial abuz, dincolo de faptul că punerea sub interdicție, în sine, încalcă Convenția. Astfel, persoana împotriva căreia se cere punerea sub interdicție are foarte puține oportunități de contestare a procedurilor și a măsurilor luate. Mai mult, ea poate fi internată timp de 6 săptămâni pentru a se putea face o determinare a necesității punerii sub interdicție.

Art. 938: Măsuri prealabile

- (1) *După primirea cererii, președintele instanței va dispune să se comunice celui a cărui punere sub interdicție judecătorească a fost cerută copii de pe cerere și de pe înscrisurile anexate. Aceeași comunicare se va face și procurorului, atunci când cererea nu a fost introdusă de acesta.*
- (2) *Procurorul, direct sau prin organele poliției, va efectua cercetările necesare, va lua avizul unei comisii de medici specialiști, iar dacă cel a cărui punere sub interdicție judecătorească este cerută se găsește internat într-o unitate sanitară, va lua și avizul acesteia.*
- (3) *Dacă este cazul, președintele dispune și numirea unui curator în condițiile prevăzute de Codul civil. Numirea curatorului este obligatorie în vederea reprezentării în instanță a celui a cărui punere sub interdicție judecătorească este cerută, în cazul în care starea sănătății lui împiedică prezentarea sa personală.*

Art. 939: Internarea provizorie

Dacă, potrivit avizului comisiei de medici specialiști și, când este cazul, al unității sanitare prevăzute la art. 938 alin. (2), este necesară observarea mai îndelungată a stării mintale a celui a cărui punere sub interdicție judecătorească este cerută și observarea nu se poate face în alt mod, instanța, solicitând și concluziile procurorului, va putea dispune internarea provizorie, pe cel mult 6 săptămâni, într-o unitate sanitară de specialitate.

Art. 940: Judecata

(1) După primirea actelor prevăzute la art. 938, se va fixa termenul pentru judecarea cererii, dispunându-se citarea părților.

(2) La termenul de judecată, instanța este obligată să îl asculte pe cel a cărui punere sub interdicție judecătorească este cerută, punându-i și întrebări pentru a constata starea sa mintală. Dacă cel a cărui punere sub interdicție judecătorească este cerută nu este în stare să se înfățișeze în instanță, el va fi ascultat la locul unde se găsește.

(3) Judecarea se va face cu participarea procurorului.

Internarea unei persoane pentru a-i determina capacitatea mintală, ca ulterior să poată să fie văduvită de capacitate de exercițiu, teoretic în interesul ei, chiar și doar ca măsură de ultimă instanță, este o măsură excesivă, disproporționată având în vedere scopul urmărit, și care duce la restrângerea libertății persoanei, din punctul nostru de vedere într-un mod abuziv.

De asemenea, faptul că o comisie de medici este în dubiu dacă o persoană are discernământul necesar pentru a se îngriji de interesele sale și are nevoie de observație mai lungă a persoanei ar trebui, chiar și în logica punerii sub interdicție în baza unei determinări a capacității mintale, să ducă cel mult la constatarea că persoana are discernământ în anumite situații (de vreme ce există dubii) și eventual nu are în altele. În schimb, procedura este una bazată pe o viziune binară de tipul totul sau nimic, ce permite văduvirea totală de capacitate juridică în baza, cel mai probabil, a unor situații limitate în care s-ar stabili de către medici că persoana nu are discernământ. Astfel, inclusiv pe modelul legislativ care admite punerea sub interdicție, măsura luată în legislația românească este una excesivă, restrângând total capacitatea juridică acolo unde există deja în lege indicii că s-ar impune cel mult o restrângere limitată a acesteia. În fond însă, se desprinde faptul că acest concept de "capacitate mintală" este, așa cum precizează Comitetul ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, un concept inadecvat a fi utilizat pentru domeniul capacității juridice a persoanelor, acesta nefiind nici obiectiv, nici științific, și nici unul care se devoalează în mod natural.

Codul civil prevede și instituirea curatelei, tot ca măsură de protecție, în cauze legate de bătrânețe, boală sau infirmitate fizică.⁶ Curatela nu presupune inexistența capacității juridice, și funcționează ca un mandat, deși se prevede și situația în care curatela se poate institui fără consimțământul celui/celeia reprezentat/ă, dacă acest consimțământ nu poate fi dat.⁷ Felul în care este reglementată curatela, spre deosebire de punerea sub interdicție, arată din nou că filozofia juridică ce determină viețile acestor oameni discriminează persoanele cu dizabilități intelectuale/probleme de sănătate mintală, inclusiv dacă se aplică criteriile actuale ale legislației românești bazate pe determinarea capacității mintale. Din această perspectivă a capacității mintale afectate, și un vârstnic se poate afla în situația în care se află o

⁶ Codul civil, Art. 178-186.

⁷ Codul civil, Art. 182, alin. (2).

persoană cu dizabilități intelectuale/probleme de sănătate mintală doar că în cazul acesteia din urmă se instituie punerea sub interdicție și privarea de capacitate juridică, și nu curatela. Evident, soluția este ca niciuna dintre aceste categorii să nu fie văduvită de capacitate juridică, și eventual curatela să fie extinsă și modificată în sensul restricționării clare a aplicării și cu mutarea centrului de greutate pe decizia persoanei în cauză, pe garanții sporite împotriva abuzului, și pe sprijin în luarea deciziei.

Comitetul ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități precizează în Comentariul Nr. 1 că statele au obligația să examineze în mod holistic întreaga lor legislație pentru a se asigura că persoanelor cu dizabilități nu le este restricționată capacitatea juridică de o manieră inegală față de ceilalți. Considerăm că și statul român, pentru a implementa Convenția, are obligația să revizuiască întreaga legislație pentru a se asigura că prezența dizabilității nu mai constituie motiv de restricționare a capacității juridice. Acest lucru trebuie acompaniat de instituirea garanțiilor procedurale necesare, cu precădere în furnizarea serviciilor de orice fel, care să asigure că s-au întreprins demersurile necesare pentru a se determina dorințele și preferințele persoanelor – mai precis că nu a luat altcineva decizia în locul lor.

SPRIJINUL ÎN LUAREA DECIZIEI

Pentru exercitarea capacității juridice, persoanele cu dizabilități se pot afla în situația de a avea nevoie de sprijin în luarea deciziei. Este important a înțelege că fiecare dintre noi folosim sprijin când avem de luat decizii – ne consultăm cu prietenii, căutăm informații, etc... Schimbarea paradigmei în luarea deciziei de la substituirea deciziei (când alții iau decizia) la sprijinirea deciziei (când, cu sprijin dacă e necesar, persoana ia decizia, sau când decizia se ia în baza celei mai bune interpretări a dorințelor și preferințelor persoanei) are la bază schimbarea percepției cu privire la persoana cu dizabilități. Faptul că o persoană are o dizabilitate nu înseamnă că nu mai are dorințe și preferințe personale. A respecta dreptul de a alege al persoanei cu dizabilități înseamnă, la fel ca pentru oricare altă persoană, a-i respecta libertatea și demnitatea umană.

Comitetul ONU pentru persoanele cu dizabilități precizează privitor la suportul în exercitarea capacității juridice următoarele:

”‘Sprijinul’ este un termen larg care include atât aranjamente de suport informale cât și formale, de diferite tipuri și intensități. Spre exemplu, persoanele cu dizabilități ar putea alege una sau mai multe persoane de încredere care să le asiste în exercitarea capacității lor juridice pentru anumite tipuri de decizii, sau ar putea să facă apel la alte forme de sprijin, cum ar fi sprijinul prietenilor, advocacy (inclusiv sprijin în auto-reprezentare), sau asistență în comunicare. Sprijinul acordat persoanelor cu dizabilități în exercitarea capacității lor juridice ar putea include măsuri care au legătură cu design-ul universal și accesibilitate – spre exemplu, solicitând actorilor publici și privați, cum ar fi băncile și instituțiile financiare, să furnizeze informații într-un format ușor de înțeles sau să pună la dispoziție interpretare profesională în limbajul semnelor – pentru a permite persoanelor cu dizabilități să ducă la îndeplinire actele juridice necesare pentru a-și deschide un cont, pentru a încheia contracte sau pentru a face alte tranzacții sociale. Sprijinul poate de asemenea să însemne dezvoltarea și recunoașterea unor metode de comunicare diverse, neconvenționale, mai ales pentru cei care folosesc forme de comunicare non-verbale pentru a-și exprima dorințele și preferințele. Pentru multe persoane cu dizabilități, posibilitatea de a planifica în avans este o formă importantă de sprijin, prin care-și pot afirma dorințele și preferințele care ar trebui urmate la momentul la care ar putea să nu fie în poziția de a-și comunica dorințele altora. Toate persoanele cu dizabilități au dreptul de a se implica

în planificare în avans și ar trebui să li se asigure oportunitatea de a face acest lucru în condiții de egalitate cu ceilalți. Statele parte pot furniza diferite forme de mecanisme de planificare în avans pentru a acomoda diferite preferințe, însă toate opțiunile ar trebui să fie nediscriminatorii. Sprijin ar trebui furnizat unei persoane, acolo unde se dorește, pentru a finaliza un proces de planificare în avans. Momentul la care intră în vigoare o directivă planificată în avans (și își încetează efectele) ar trebui decis de către persoană și inclus în textul directivei; nu ar trebui să se bazeze pe o evaluare că acelei persoane i-ar lipsi capacitatea mintală.” (Committee on the Rights of Persons with Disability, General comment No. 1 (2014), Article 12: Equal recognition before the law, CRPD/C/GC/1, 19 May 2014, alin. 17, disponibil la: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1&Lang=en)

Astfel, în mod concret, sprijinul poate însemna ajutorul pe care persoana cu dizabilități îl primește de la prieteni sau membri ai familiei/alte persoane apropiate, în a lua diferite decizii. Mai precis, persoanele de sprijin ajută persoana să înțeleagă informația, să o evalueze, să ia decizii informate și să le comunice (ex. prin crearea unor liste de plusuri și minusuri împreună cu persoana care are nevoie de sprijin; jocuri de rol/simulări pentru a ajuta persoana să înțeleagă alegerile; prezența unor persoane de sprijin la întâlniri importante pentru a lua notițe și a ajuta persoana să-și amintească și să discute ulterior opțiunile pe care le are, etc.). Prezența mai multor persoane de sprijin în cercul de suport asigură și un mecanism împotriva abuzului.⁸ Acest mecanism de sprijin poate fi formalizat printr-un acord de suport în luarea deciziei, prin care persoana în cauză își alege persoanele de sprijin și domeniile/situațiile în care vrea să beneficieze de sprijinul lor, putând de asemenea să le acorde putere de decizie sau co-decizie în anumite situații.⁹ Alte mijloace de sprijin includ adaptarea informației sau folosirea de limbaje speciale sau simplificate, inclusiv limbaje mai puțin convenționale, dar cu ajutorul cărora persoana își poate exprima voința. Sprijinul înseamnă și alocarea a suficient timp atunci când persoana are nevoie de mai mult timp pentru a lua o decizie, cât și aranjamente de sprijin în luarea deciziei prin care persoana poate decide ce se va întâmpla cu ea în anumite potențiale situații viitoare.

În România persoana poate decide în avans cine să-i fie reprezentant legal în caz de punere sub interdicție¹⁰, însă e greu de crezut că, în context românesc, și fără suport, persoanele care ajung în situația de a fi puse sub interdicție chiar exercită acest drept de a decide în prealabil. Această decizie ar fi în plus irelevantă din perspectiva respectării Convenției din cauza rezultatului final și-anume a felului în care punerea sub interdicție înseamnă privarea totală de capacitate juridică cu toate consecințele sale, privare făcută pe baza unei determinări a capacității mintale.

American Civil Liberties Union, una dintre cele mai vechi și importante organizații de drepturile omului din SUA a elaborat o bibliotecă pe tema sprijinului în luarea deciziei¹¹. Aceasta include un model de determinare a competenței/capacității din perspectiva nevoii de sprijin în luarea deciziei. Acesta este un model de drepturile omului, care recunoaște că persoanele pot avea capacitatea de a lua decizii în anumite situații dar nu în altele, și ca

⁸ American Civil Liberties Union, *FAQs about supported decision making*, disponibil la: <https://www.aclu.org/other/faqs-about-supported-decision-making>.

⁹ Vezi model de acord la American Civil Liberties Union, *ACLU Supported Decision-making Agreement*, disponibil la: <https://www.aclu.org/other/aclu-supported-decision-making-agreement>.

¹⁰ Codul civil, Art. 166.

¹¹ Disponibilă la: American Civil Liberties Union, *Supported decision-making resource library*, <https://www.aclu.org/other/supported-decision-making-resource-library>.

această capacitate nu se poate evalua pe modelul binar în sensul de totul sau nimic. De asemenea, nu este un model bazat pe evaluarea medicală a capacității mintale, ci pe abilitățile concrete în viața de zi cu zi ale persoanelor în discuție.¹²

Așa cum precizăm, statul român trebuie să modifice felul în care este reglementată tutela. Însă, dincolo de punerea sub interdicție, din cauza prejudecăților, și persoanele care nu sunt puse sub interdicție dar au dizabilități intelectuale/probleme de sănătate mintală sunt deseori considerate drept incapabile să ia decizii, și se așteaptă ca altcineva să ia deciziile pentru ele, inclusiv în ceea ce privește accesarea unor drepturi fundamentale, cum ar fi dreptul la sănătate. Respectarea Convenției implică și în România o schimbare de mentalitate care trebuie de asemenea asumată și susținută prin schimbări importante la nivelul profesiilor sociale, educaționale, medicale sau juridice. A înceta să mai privim persoanele cu dizabilități intelectuale ca pe niște copii sau persoanele cu probleme de sanatate mintală drept "nebuni periculoși" care trebuie restricționați și controlați, și a pune în loc situația în care persoana cu dizabilități, cu dorințele și preferințele sale, se află în centrul deciziei, înseamnă:

- un demers asumat de a combate prejudecățile la nivel societal,
- adoptarea de metode și instrumente de lucru care să încurajeze persoana cu dizabilități să-și exercite capacitatea de decizie,
- alocarea a îndeajuns de mult timp în economia furnizării tuturor serviciilor pentru a sprijini persoanele cu dizabilități care au nevoie de sprijin să înțeleagă informația și să ia o decizie înțelegând consecințele și asumându-și chiar și riscuri în funcție de propriile dorințe,
- formarea lucrătorilor sociali, a psihologilor, a medicilor, a juriștilor, a educatorilor în acest sens – schimbarea de mentalitate și abordare în universități și asociații profesionale este de asemenea esențială în acest demers.

Maniera de furnizare a serviciilor sociale, standardele serviciilor pentru persoanele cu dizabilități și eficiența supervizării, monitorizării și controlului din perspectiva drepturilor fundamentale, felul în care lucrătorii sociali știu și au resursele necesare să lucreze cu comunitatea pentru a construi sprijin în comunitate pentru persoanele cu dizabilități sunt alte arii unde e nevoie de schimbare pentru a asigura dreptul la sprijin în luarea deciziei și dreptul la viață independentă și incluziune în comunitate prevăzute de Convenție.

Considerăm că este necesară adoptarea unui standard de servicii în domeniul dezinstituționalizării care să acopere atât perioada pre-desinstituționalizare cât și ulterior acesteia, cu scopul de a ne asigura că toate persoanele instituționalizate au opțiunea să iasă din instituții într-un timp rezonabil, sunt pregătite în acest sens și că serviciile în comunitate nu repetă modelul instituționalizării doar că la scară mai mică.

Un alt model care respectă Convenția din perspectiva Articolului 12 îl găsim în Australia, statul Victoria, unde o agenție guvernamentală a publicat un ghid privitor la sprijinul în luarea deciziilor de către persoanele cu dizabilități, adresat furnizorilor de servicii, lucrătorilor sociali și persoanelor de sprijin.¹³ Ca model de asumare publică a nevoii de schimbare pentru a respecta Convenția, cităm din introducerea la acest ghid:

¹² American Civil Liberties Union, *Beyond the binary: Using a supported decision-making lens in evaluating competence*, disponibil la: <https://www.aclu.org/other/beyond-binary-using-supported-decision-making-lens-evaluating-competence>.

¹³ State Government Victoria, Department of Human Services, Disability Services, *Supporting decision-making. A guide to supporting people with a disability to make their own decisions*, ianuarie 2012, disponibil la:

”Libertatea de a lua decizii care ne afectează viețile este un drept fundamental de care ar trebui să ne bucurăm fiecare dintre noi.

Deciziile și alegerile pe care le facem sunt o reflectare a cine suntem ca indivizi. Ne permit să ne exprimăm punctele de vedere, personalitățile, dorințele și obiectivele cât și să reflectăm ceea ce credem că e important în viață. Prin aceste alegeri și decizii putem urma stilurile de viață pe care ni le dorim.

(...)

Acolo unde oamenilor le este negat dreptul de a lua decizii, sau sunt restricționați de alții în tipurile de decizii pe care le pot lua, li se neagă potențial drepturile omului.

Cu toții luăm decizii în baza celor mai bune informații care ne sunt disponibile. Acest lucru include sfaturi și sprijin de la prieteni, parteneri, membri de familie și alte persoane semnificative în viața noastră, cât și experiențe din trecut.

Persoanele cu dizabilități nu sunt cu nimic diferite în acest sens. Cu toate acestea, unii oameni pot să aibă nevoie de ceva asistență suplimentară pentru a putea să facă și să exprime alegeri. Astfel de asistență poate să includă acces la ajutoare în procesul de comunicare sau traducători, informație în diferite formate, timp mai îndelungați sau diferite medii în care să ia decizii.

(...)

Acest ghid recunoaște și sprijină o abordare bazată pe drepturile omului în serviciile pentru persoanele cu dizabilități. A fost dezvoltat ca parte a reorientării de către Guvernului Victorian a serviciilor legate de dizabilitate către abordări auto-direcționate și pentru a ușura persoanelor cu dizabilități posibilitatea de a avea stiluri de viață individuale.

Această reorientare schimbă rolurile utilizatorilor de servicii și ale furnizorilor. Mai degrabă decât ‘recipienți’ de servicii, oamenii devin participanți activi în planificarea și obținerea tipurilor de sprijin care consideră că ar fi cele mai potrivite pentru nevoile și obiectivele lor.

În timp ce furnizorii de servicii rețin o responsabilitate pentru calitatea serviciului și rezultate, rolul lor e mai degrabă în abilitare; furnizarea de sfaturi și sprijin pentru a ajuta persoanele cu dizabilități să exercite cât de multă alegere și control posibil asupra vieții lor.”

Ghidul oferă și explică aplicat șapte principii în luarea deciziei în cazul persoanelor cu dizabilități:

1. Toată lumea are dreptul de a lua decizii în chestiunile care-i afectează.
2. Capacitatea de a lua decizii trebuie asumată.
3. Trebuie făcute toate eforturile pentru a sprijini persoanele să ia decizii.
4. Capacitatea e specifică pentru fiecare decizie în parte.
5. Persoanele au dreptul să învețe din experiență.
6. Persoanele au dreptul să se răzgândească.
7. Persoanele au dreptul să ia decizii cu care ceilalți s-ar putea să nu fie de acord.

Considerăm că acest ghid, și alte modele existente dintre care noi am menționat aici doar o parte, trebuie să fie luate în considerare de toți decidenții și actorii relevanți în vederea reorientării practicilor în domeniul serviciilor pentru persoanele cu dizabilități.

CONCLUZIE

Pentru ca România să devină o țară în care demnitatea intrinsecă a ființei umane să fie cu adevărat recunoscută și respectată e nevoie de o schimbare profundă de paradigmă și în ceea ce privește felul în care sunt percepute, tratate în practică, dar și în legislație, persoanele cu dizabilități intelectuale/probleme de sănătate mintală. România are și o obligație legală de a face această schimbare, obligație ce decurge din Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități pe care țara noastră a ratificat-o. Așadar, dacă e ca România să se poată prezenta drept țară a statului de drept, atunci trebuie să respecte legea, iar autoritățile cu atribuții relevante să adopte schimbările necesare. De asemenea, dacă vrem ca democrația românească să aibă substanță, atunci trebuie cu toții, ca societate, să avem o altă raportare și în ceea ce privește persoana cu dizabilități.

Document realizat în cadrul proiectului „SOS: ONG-urile din România, împreună pentru drepturile persoanelor cu dizabilități mintale închise în instituții” implementat de Centrul de Resurse Juridice și co-finanțat printr-un grant din partea Elveției prin intermediul Contribuției Elvețiene pentru Uniunea Europeană extinsă.

Acest document nu reflectă neapărat poziția oficială a guvernului elvețian. Responsabilitatea pentru conținutul acestuia este asumată în întregime de Centrul de Resurse Juridice.